

Janan Mirwais

RADIKALIZÁCIÓ ÉS PÁRHUZAMOS TÁRSADALMAK?

„A kérdés nem az iszlám radikalizációja, hanem a radikalizáció iszlamisizációja.” (Olivier Roy)¹

Radikalizáció, párhuzamos társadalmak, iszlamofóbia, saría-bíróságok – olyan intézmények és társadalmi jelenségek, amelyek az elmúlt években igen gyakran hangoznak el úgy a tudományos, mint a hétköznapi diskurzusok során. De mi köze a fenti jelenségeknek és intézményeknek egymáshoz – ha egyáltalán van köze? Jelen tanulmány nem kíván társadalmi következtetéseket levonni, mert a következtetések levonásához szükséges válaszaink nem léteznek még. Fontos azonban, hogy lefektessük, hogy fogalmilag hol húzódnak ezeknek a jelenségeknek és intézményeknek a határai. Annak érdekében, hogy egyáltalán a megfelelő kérdéseket fel tudjuk tenni.

Muszlimok Európában

A transzatlanti világban egyre intenzívebben megjelenő iszlám fundamentalizmus, valamint a nyugat-európai muszlim jelenlét az iszlámot nem csupán vallási-teológiai, hanem közpolitikai, biztonságpolitikai és demográfiai kihívássá is teszi. Az úgynevezett iszlamizáció a nyugat-európai országokban aktuálpolitikai viták tárgyává, az iszlamofóbia pedig komoly társadalmi kockázattá vált. A számokat és a statisztikákat vizsgálva azonban megfigyelhetjük, hogy ezek a társadalmi kihívások – a számok dimenziójában – nem feltétlenül találkoznak a valódi társadalmi struktúrákkal.

Európa összlakosságának 6%-a vallja magát muzulmánként – ez a szám 1990-ben még 4% volt, és ha ezt a trendet vesszük alapul, akkor 2030-ra 8%-ra növekedhet a muzulmánok létszáma Európában. A legnagyobb muszlim közösségek az Európai Unión belül Németországban, Franciaországban és Nagy-Britanniában élnek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az Európában élő muszlimok átlagéletkora 32 év, vagyis egy viszonylag fiatal társadalmi csoportról beszélünk.² Az Európában élő alapvetően csekély számú muszlim közösségek vonatkozásában joggal merül fel a kérdés: az iszlámot miért tekintjük biztonságpolitikai és demográfiai kihívásnak is?

Az itt élő muzulmánok esetében egyfajta társadalmi kettőség figyelhető meg. Ezt a társadalmi kettőséget sokszor tévesen párhuzamos társadalmakként jelöli meg a közné-

¹ *The question is not the radicalization of Islam, but the Islamization of radicalism*, <http://www.madamasr.com/opinion/islamization-radicalism>.

² A Pew-Templeton Global Religious Futures Project kutatásai alapján: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/17/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe>.

lemény (és számos esetben a szakirodalom is). Pedig ez az európai és muszlim kettősség egyesén jelenik meg az érintettek életében. Ezt a kettőséget vertikálisan és horizontálisan vizsgálhatjuk. Vertikális alatt a különböző generációk (Nyugatra vándorolt, de muszlim országban szocializálódott közösségek és az úgynevezett második generációs fiatalok) magatartási szokásainak a társadalmi normákhoz való viszonyát értem.

A horizontális vizsgálat kapcsán már nem a kvantitatív (életkor, különböző generációk megjelenése), hanem a kvalitatív szempontok kerülnek előtérbe. Horizontálisan azokat a kérdéseket tehetjük fel például, hogy egy Európában élő muszlim a sariát vagy a többségi társadalom által meghatározott – többségében normatív – szabályokat veszi-e figyelembe a társadalmi együttélés során.

A vertikális rezsím

A vertikális tagozódás vizsgálatakor elsősorban a radikalizációra mint erőteljes társadalmi folyamatra kell összpontosítanunk.

A radikalizációt első körben le kell választanunk a hasonló társadalmi folyamatoktól. Itt szükséges megjegyezni, hogy a radikalizmus nem egyenlő az extrémizmussal, de kapcsolat nagyon is van köztük. Míg utóbbi alatt a fennálló társadalmi rendtől (demokrácia, jogállami intézmények, szokásjogi rezsimek) való erőteljes és igen impulzív elfordulást értjük, addig a radikalizáció egy ennél sokkal összetettebb társadalmi folyamat, ahol az út végén már konkrét radikális cselekmény is megtalálható, aminek lényege tulajdonképpen a terrorizmusban és a terrorcselekményekben áll. Így megállapíthatjuk, hogy egyik folyamat a másikból fakad. A népszerű logikai levezetést alapul véve: minden radikalizálódó extrémista nézeteket vall, de nem minden extrémista radikalizálódik.

Mi is kell akkor a vallási radikalizációhoz? Az utóbbi két-három évben a terrorizmussal foglalkozó biztonságpolitikai szakértők, szociológusok, társadalomtudósok intenzíven keresik erre a kérdésre a választ. A legegyszerűbb, ha úgy tetszik: tankönyvi válasz az, hogy a radikalizálódás gyökere társadalmi és/vagy gazdasági feszültségekből eredeztethető. A magam részéről ezt fenntartással kezelem, hiszen számos olyan példát láttunk az elmúlt években, ahol a radikalizálódó – és konkrét terrorcselekményeket is elkövető – személy kifejezetten jó és megbecsült társadalmi környezetből származott, illetve megfelelő egzisztenciális háttérrel rendelkezett.³

Természetesen vannak olyan társadalmi folyamatok, ahol egyértelműen ezen okokra vezethetjük vissza a radikalizálódást (például belpolitikai radikalizálódás), de a vallási – így kifejezetten az iszlám – radikalizáció megértéséhez nem elég a társadalmi indikátorokat szem előtt tartanunk. A vertikális rezsímben természetesen ott van a generációs

³ Például Muhammad Jassim Abdulkarim Olayan al-Dhafiri – vagy ahogy sokan megismerték a nevét: Dzsihádi Johnny – a St. Mary Magdalene Church of England általános iskolába járt, majd a University of Westminster hallgatója lett. Lásd <http://www.theguardian.com/uk-news/2015/mar/02/who-is-mohammed-emwazi-from-lovely-boy-to-islamic-state-executioner>.

aspektus is: az iszlám radikalizmus elsősorban a fiatalokra jellemző.⁴ Amikor tehát erről a társadalmi folyamatról beszélünk, akkor olyan mikroközösségi szempontokat kell figyelembe vennünk, mint a baráti társaságok, imaközösségek, sportklubok stb. Az eddigi kutatások során kiderült, hogy a radikalizálódó fiatalok egyik legerősebb kifejezése a tisztelethiány (*disrespected*). Ügyelnünk kell arra, hogy a tisztelethiányt ne a többségi társadalom szempontjából vizsgáljuk, mert ebben az esetben megint óhatatlanul is szociológiai indikátorokhoz nyúlunk. Fontos, hogy az egyén viszonylatában vizsgáljuk a frusztrációt és a tisztelethiányt. Egyénközpontú, pszichológiai vizsgálatoknak kell tehát alárendelnünk kutatásainkat, méghozzá úgy, hogy a szociokulturális tényezőket sem hagyjuk figyelmen kívül, azzal, hogy a prioritást az előbbi élvezi.

Európába – a történeti előzményeket most kifejezetten figyelmen kívül hagyva – első körben a török vendégmunkások érkeztek, őket, valamint a hetvenes–nyolcvanas években a Közel-Keletről és a volt gyarmatokból érkező bevándorlókat a szakirodalom elsőgenerációs bevándorlóknak nevezi.

Fontos leszögezni, hogy bár sok esetben extrémista nézeteket vallanak, nem az elsőgenerációs bevándorlók radikalizálódnak, hanem – ahogy fentebb említettem – a másodgenerációs fiatalok.

A vertikális rezsimben a generációs, életkorbeli sajátosságokon túl figyelembe kell vennünk a szocializációs közegeket is.

Daniele Joly ír az Odüsszeusz- és Rubicon-típusú menekültekről, és bár menekültekről beszél, az elsőgenerációs bevándorlók vonatkozásában ezt a tipológiát magam is alkalmasnak találom a szóban forgó társadalmi csoportok elemzésére.⁵ Az Odüsszeusz-típusú bevándorló/menekült az, aki kifejezetten azért menekül, illetve vándorol el saját hazájából, mert ott komoly társadalmi, katonai, politikai feszültség van. Az ilyen típusú bevándorló nem kíván integrálódni, hiszen egyetlen célja, hogy idővel visszatérhessen a hazájába.⁶ Joly elmélete szerint radikalizációs szempontból ők veszélyesebbek, mert nem kívánnak integrálódni (hiszen kisebbségnek sem tekintik magukat).⁷

A Rubicon-típusú bevándorló viszont kifejezetten végleges letelepedési céllal érkezik a célországba. Egyenesen érdeklí a célország társadalmi-gazdasági berendezkedése és határozottan integrálódni szeretne. A probléma természetesen ott kezdődik, amikor az integrációs folyamat nem sikerül. Így ilyen esetben már sokkal könnyebben beszélhetünk extrémista nézetek kialakulásáról. Fontos azonban megismételnem korábbi megállapításomat: a radikalizáció nem az ő generációjukra jellemző. Ám ha a fentiekben taglalt logikai következtetést vesszük alapul, és a fiatalabb generációk esetében megfigyelhető a szülőktől is származó extrémista nézetek keveredése a pszicho-

⁴ Olivier ROY: *Islamic Terrorist Radicalisation in Europe = European Islam. Challenges for Society and Public Policy*, szerk. Samir Amghar – Amel Boubekeur – Michael Emerson, Center for European Policy Studies, Brussels, 2007, 52.

⁵ Daniele JOLY: *Odyssean and Rubicon Refugees. Towards a Typology of Refugees in the Land of Exile*, International Migration 2002/6., 3–23.

⁶ Például az iráni menekültek, illetve bevándorlók az 1979-es iszlám forradalmat követően.

⁷ *Migration Across Boundaries. Linking Research to Practice and Experience*, szerk. Parvati Nair – Tendayi Bloom, Ashgate Publishing, Farnham, 2015, 37–38.

lógiai tárgyú frusztrációval, akkor könnyedén megrajzolhatjuk a radikalizálódás szinte lineáris folyamatábráját.

Bár a szakirodalom „hivatalosan” az Odüsszeusz-típusú bevándorlókat a célország-beli társadalmi berendezkedésre nézve veszélyesebbnek tartja, a magam részéről vitatkozom ezzel, hiszen az ilyen típusú bevándorlót nem érdekli a többségi társadalmi és gazdasági berendezkedés. Természetesen ez nem élesen elhatárolható distinkció, és az Odüsszeusz-típusú bevándorlóból is válhat Rubicon-típusú bevándorlóvá a letelepedni kívánó személy.

A horizontális rezsim

Párhuzamos társadalmak: hangzik el az utóbbi másfél évben egyre gyakrabban. A kifejezés (*Parallelgesellschaft*) Wilhelm Heitmeyertől származik, aki a kilencvenes évek migrációs-integrációs diskurzusaiban használta ezt először.⁸

Manapság a muszlim vallású bevándorlókat egyre gyakrabban éri az a vád, hogy a nyugat-európai társadalmi normákat semmibe veszik, és elsősorban a saját közösségük szokásrendje – főként a saria szabályai – szerint szervezik meg egyéni és közösségi létüket. Túl azon, hogy ebben a tételben durva általánosítás hangzik el, álláspontom szerint túlzó is, úgy a közösségi, mint az individuális normakövetés szintjén.

A közösségi normakövetés vonatkozásában gyakran hangzik el még a tudományos vitákban is az az érv, miszerint az Egyesült Királyság területén már számos saria-bíróság létezik. Itt fontos leszögezni, hogy formális vallási bíróságok nem léteznek, csak úgynevezett saria-tanácsok. Ezen testületeknek valóban van közvetítő tevékenysége muszlim felek között. Azonban több aspektust is figyelembe kell vennünk. Egyrészt a common law engedi a vitás ügyek magánelrendezését, így sokkal gyakrabban jelenik meg a mediatori funkció, mint gondolnánk.⁹ Így tehát az, hogy muszlim közösségek – elsősorban házassági ügyek mediálásban – általuk felállított tanácsok révén elrendezni a vitás kérdéseket, önmagában még nem számít jogellenesnek. De nem is számíthat jogellenesnek, hiszen a saria-tanácsok „döntése” (de inkább kötelező véleménye, az úgynevezett *fatvája*) nem bír jogi kötőerővel, így ha a valódi tényeket vesszük figyelembe, akkor a valódi döntéshozatalok továbbra is a nyugat-európai jogállami intézmények kezében vannak.

Természetesen nem kívánom kizárólag a jog dimenziójából vizsgálni az egyes eseteket, mert megértéssel kell viszonyulni azokhoz, akik ezt a közösségi közvetítői szerepet is a nyugati és az iszlám kultúra radikális különbözőségeként értékelik, és a két kultúra összeegyeztethetlenségének keretében jelenítik meg. Azonban ha a kulturális aspektusát vesszük figyelembe, és nem foglalkozunk a normativitás kérdésével, akkor az egyén szintjén érdemes vizsgálnunk a kulturális különbözőségeket. Ezen a szinten természetesen

⁸ Wilhelm HEITMEYER: *Für türkische Jugendliche in Deutschland spielt der Islam eine wichtige Rolle*, Die Zeit 1996/35.

⁹ Ann BLACK – Hossein ESMAEILI – Nadirsyah HOSEN: *Modern Perspectives on Islamic Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2013, 154–156.

tesen vannak különbözőségek, de ez nem jelenti a másik kultúrájának eltiprását vagy a többségi kulturális jellemzők elnyomását.¹⁰

Összegzés

Írásomban számos szempontot törekedtem figyelembe venni. A számok szintjén jól látszik, hogy Európa iszlamizációjától nem kell félni, és további kutatások is azt prognosztizálják, hogy ez a következő évtizedekben sem lesz megalapozott. A radikalizáció folyamatából megközelítve valóban reális veszélyforrással találkozhatunk, de álláspontom szerint amennyiben felhagyunk a korábban bevált módszerekkel, és más megközelítésben, még hozzá egyénileg vizsgáljuk az egyes eseteket, sikeresebbek lehetünk ebben a küzdelemben. A szocializációs közeg szempontjából láttuk, hogy milyen tipológiai megközelítések vannak a bevándorlók, illetve a menekültek tekintetében. A szocializációs közeg megértése az első lépés lehet a valódi problémák feltárásához. A normativitás dimenziójában megállapítottam, hogy túlzás párhuzamos társadalmakról beszélni. Ez utóbbit legfeljebb kulturális aspektusból vizsgálhatjuk, erre viszont még nem születtek releváns kutatások. Ha valódi, értelmes és tudományos tényeken alapuló vitát tudunk folytatni a fenti kérdésekről, akkor talán a közvélemény – sok esetben irracionális – félelmeit is tompítani tudjuk.

¹⁰ Több Korán-részlet is megalapozza ezt. A teljesség igénye nélkül: „S ha Allah nem tartotta volna vissza az embereket – az egyiket a másik által – bizony leromboltattak volna szerzetescellák, templomok, zsinagógák, mecsetek, ahol gyakran említették Allah neve. Allah bizony megsegíti azokat, akik Őt is segítik. Allah Erős, Mindenható” (22:40); „És az Ő jelei közé tartozik az eget és a föld megteremtése, nyelveitek különbözősége, és színeiteké” (30:22); Ha az Urad úgy akarta volna, akkor az embereket egyetlen közösséggé tette volna. Ám ők nem szűnnek meg különbözők lenni, kivéve azokat, akiket elérte Urad kegyelme – hiszen erre teremtette őket” (11:118–119).